

закладу. Найчастіше вказані спеціалісти підпорядковуються не керівнику закладу, а одному із заступників. У такому випадку відбувається зміщення акцентів у діяльності працівників служби, накладаються невластиві їм функції. Це призводить до низької ефективності роботи, втраті авторитету серед колег і батьків, розчарування у керівника закладу і сумнівів щодо необхідності такого спеціаліста. Тому досить важливо, щоб спеціалісти психологічної служби підпорядковувалися безпосередньо керівнику закладу, знаходячись на одній вертикальній посадовій гілці із заступниками директора, та приймали участь у плануванні, звітності, визначенні пріоритетів діяльності закладу та колективу.

В результаті аналізу особливостей діяльності практичного психолога і соціального педагога вибудовується стратегія розвитку психологічної служби системи України на наступний період. За дорученням Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи обласним центрам доручено розробити і впровадити заняття для керівників міських, районних управлінь освіти і науки, директорів навчальних закладів з питань ролі, функцій та місця спеціалістів психологічної служби в структурі освіти, закладу. Такі заходи сприятимуть зростанню значимості психолога і соціального педагога для створення безпечних і сприятливих умов для навчання і розвитку дитини, становлення її як особистості.

1. Луценко Ю. Організаційно-функціональні засади діяльності соціального педагога // Освітні моделі та технології роботи соціального педагога : методичний посібник / [Гайдар М. В., Іванова І. В., Козак Н. Г., та ін.] ; за ред. Я. В. Сухенко. – Полтава : ПОІППО, 2012. – С. 6-14.

2. Луценко Ю. Роль практичного психолога і соціального педагога у розбудові безпечного освітнього середовища // Актуальні питання організації роботи щодо захисту прав дітей: збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Л.: ЛОІППО, 2012. – С. 39-40.

3. Настільна книга соціального педагога. Ч.І. (нормативно-правове забезпечення діяльності) / упоряд. Ю.А. Луценко, В.Г. Панок – К.: Білоцерківдрук, 2011 – 308 с.

МАКРОЧИННИКИ СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

БІСКУП В.С.

Copyright © 2013

Проблеми, які стосуються професіоналізму, належного та відповідального ставлення працівників до своїх обов'язків, сумлінне виконання поставлених завдань перебувають у полі зору цілої низки наукових напрямів і науковців у різних сферах сучасного знання. Це зумовлено об'єктивними причинами. Професійна майстерність як елемент теоретичного аналізування сутнісно пов'язана із практичними потребами сьогодення. Проблема необхідності наукового обґрунтування питань професійної майстерності перебуває у таких сегментах, як технологічному, цивілізаційному, економічному та етично-моральному.

Сучасний світ швидкими темпами нарощує знанняву складову, яка втілюється у стрімкому розвитку таких видів діяльності, які засновані на принципово новітніх засадах. Бути професіоналом у постіндустріальному суспільстві вимагає від фахівців суми здібностей, які не тотожні виконавцю в індустріальному суспільстві. Удосконалюються не лише засоби та методи виконання тих чи інших видів діяльності, але й на вищому рівні здійснюються всі форми взаємодії між учасниками трудових відносин. Тому рівень опанування технологічними аспектами діяльності, вміння нарощувати професійні елементи високопрофесійної діяльності становить *технологічний аспект* професійної майстерності.

Вочевидь важливою рисою професіоналів є не лише ретельне виконання і відтворення усталених професійних обов'язків, але й випереджаюча діяльність, яка матеріалізується у нових, ефективних формах, які мають більшу економічну рентабельність та суспільну користь. Коли традиційні ресурси та джерела близькі до вичерпання, економічне зростання дедалі більшою мірою забезпечується шляхом використання інноваційних ресурсів, головним носієм останніх, поряд з речовими факторами, стає і людина, яка володіє високим рівнем освітньої, наукової та спеціальної підготовки. З огляду на означену обставину, в сучасних умовах зростає роль високоосвіченої особистості, здатної не тільки сприймати раніше накопичені знання, а й узагальнювати, аналізувати, створювати нове у вигляді передових наукових ідей, інформаційних технологій, послуг і продуктів. Ці міркування становлять *економічний аспект* професійної майстерності.

Кількість професіоналів у різних сегментах народного господарства визначає напрямки суспільного розвитку, забезпечує відповідний рівень цивілізаційного поступу. Перерозподіл компетентних фахівців у таких сферах, як сільське господарство, індустріальний сектор та сфера обслуговування вказує на належність суспільства до доіндустріального, індустріального чи постіндустріального. З позиції якісних відмінностей, постіндустріальне

суспільство характеризується радикальним зміщення акцентів у соціальній структурі: класова диференціація, яка була актуальна в епоху індустріалізму, втрачає своє значення, поступаючись місцем диференціації професійній; феномен власності втрачає свою критеріальну фундаментальність, – і основне соціальне протиріччя конституюється не як конфлікт між працею і капіталом, але як конфлікт між некомпетентністю і професіоналізмом [1, с. 535].

В етично-моральному ракурсі проблема професіоналізму постає у формі відповідальності професіоналів за результати своєї діяльності, дотримання етичних норм своєї професії. Проблема професійної деонтології зачіпає перш за все вимоги до особистісних якостей професіонала, усвідомлення та використання у своїй діяльності принципів моралі тощо.

Підтримувати високий рівень професіоналізму протягом тривалого періоду часу досить складне завдання, оскільки вимагає використання значних ресурсів – психоемоційних, інтелектуальних, фізичних, до того ж існує загроза професійного вигорання, як логічний наслідок інтенсивного використання всіх можливих засобів досягнення відповідного рівня професійної майстерності. У різних професійних груп стадія стагнації настає в різний час. Так, у представників наймасовіших професій (учителів, лікарів) – через 10–15 років роботи, у менеджерів стадія стагнації настає набагато раніше – через 5–7 років роботи. Тому дослідження проблем професіоналізму, чинників становлення професійної майстерності та її збереження має включати в себе розгляд аналізованих понять на різних рівнях, зокрема на індивідуальному та суспільному.

Грунтовні розвідки проблем професійної майстерності здійснені в рамках акмеології. Майстерністю називається властивість особистості, набута з досвідом, як вищий рівень професійних вмінь в певній галузі, досягнутий на основі гнучких навичків і творчого підходу. Визначаючи необхідні чинники, які дозволяють досягнути професійної майстерності, А. Деркач і Закикін говорять про необхідність володіння “особистісним потенціалом”, чи “стартовими особистісними можливостями” – загальними і спеціальними здібностями, базовими знаннями, мотивацією досягнення, спрямованістю на саморозвиток, адекватною самооцінкою. Набуття професійної майстерності є визначальним етапом поступу до акме, на основі якого відбувається формування професіоналізму діяльності та особистості [2, с. 64]. С.О. Дружилов, аналізуючи проблему ресурсів професійного розвитку людини, пропонує до розгляду певний набір її властивостей, який іменує “індивідуальним ресурсом професійного розвитку” (ІРПР). ІРПР характеризує фізичну і духовну енергію людини, її діяльну позицію, спрямовану на самореалізацію [3, с. 204]. Натомість В.О. Сластьонін, розмірковуючи над особистісними чинниками розвитку професійної діяльності, зауважує, що провідну роль відіграють внутрішні психічні процеси, які відбуваються в самій особистості: набуття змісту діяльності, формування змістового ядра особистості, її переживання, створення “внутрішнього локусу оцінювання”, здібність і потребу в саморозвитку [4, с. 9]. Звичайно, звернення до внутрішніх механізмів, які забезпечують можливість набуття професійної майстерності є важливим, але не достатнім для розуміння всіх чинників, які становлять основу високопрофесійного, майстерного у своїй галузі діяльності фахівця. Нами пропонується *макропідхід* до аналізу проблем становлення професійної майстерності в якому більшу увагу присвячено інституційним параметрам професіоналізації діяльності та особистості.

Професійна майстерність – це розгорнутий у часі та просторі багатоступінний процес сходження особистості від неофіта, новачка у системі відносин “особистість-фахівець” до палкого прихильника своєї справи, який досконало володіє всіма тонкощами діяльності і є не просто виконавцем, а в термінології А.К. Маркової особистість, яка досягнула рівня суперпрофесіоналізма (вищий професіоналізм). Цей рівень характеризує професійну діяльність у її розквіті (“акме”), в її високих досягненнях і творчих успіхах. Тут людина з суб’єкта праці та професіонала перетворюється на творця, новатора, суперпрофесіонала, в професіонала високої кваліфікації. Головною особливістю цього рівня є “вихід людини за межі професії”, тобто творче її збагачення своїм особистим внеском. Саме цей рівень професіоналізму окремої людини найбільш істотно впливає на прогрес суспільства. Люди цього рівня професіоналізму, випереджають свій час, вміють бачити далі за інших і долаючи часом опір, готують суспільство і професію до постановки нових завдань.

Вочевидь внутрішні ресурси, індивідуальні властивості особистості відіграють не пересічну роль у становленні високомайстерного професіонала. Проте контекст, соціальні чинники та умови можуть внести свої корективи у процес сходження до висоти суперпрофесіонала. Зупинимось на тих *макросоціальних умовах*, які, в якості інституційних механізмів та суспільних регуляторів, визначають темпи, результативність і ефективність процесів професійної соціалізації та подальшого сходження щаблями професійної майстерності.

Соціальні чинники у нашій побудові розміщені за логікою їх впливу на становлення професійної майстерності. Залежно від етапу професіоналізації одні чинники поступаються іншим, таким чином утворюючи певну інституційну систему від набуття до підтримання відповідного рівня професійної майстерності. Зокрема, перший чинник стосується системи *професійної орієнтації* як інституційного механізму формування у майбутніх фахівців усвідомленого ставлення до вибору омріяної сфери діяльності. Тому, коли вибір професії спонтанний, а опанування її азами та подальша професіоналізація сприймаються як випадкова і вимушена справа, про досягнення свого професійного та особистісного акме навряд чи доводиться говорити. Саме злагоджена політика на рівні держави стосовно супроводу молодих людей у питаннях вибору професії є центральною ланкою задоволеності від докладання зусиль і досягнення в улюбленій справі високого рівня майстерності.

Другий чинник пов'язаний із діяльністю *інституту освіти*, як базового механізму зі збереження, примноження та передачі знань. Від рівня функціонування системи середньої, середньо-спеціальної та вищої освіти залежить ступінь підготовки майбутніх фахівців до виконання складних, непересічних професійних завдань. Освітній простір є тим осередком, в якому набувають саме ази професійної майстерності, формується статура як відповідального споживача, так і відповідального і творчого фахівця. Іншим, окрім основної підготовки, важливим завданням сучасної системи освіти, є безперервний освітній супровід кожної людини. Обсяг накопичених знань і стрімкість його постійному оновленні віднайшло своє пояснення у концепції напіврозпаду знань. Період напіврозпаду знань визначається як час після завершення навчання, протягом якого професіонали втрачають половину первинної компетентності. Сьогодні вважається, що цей період у різних сферах діяльності людини може складати від декількох місяців до 5-10 років. Практичною діяльністю, направленою на збереження відкритості та доступності до постійно поновлюваного арсеналу сучасних надбань у різних галузях науки є освіта протягом всього життя. Сучасне розуміння концепції "освіта протягом всього життя" (lifelong learning) полягає у тому, що це не просто навчання, яке виходить за межі шкільної освіти. Освіта протягом життя охоплює будь-яке навчання протягом всього життя: з раннього дитинства і до глибокої старості – і в різних умовах: формально (в навчальних закладах), неформально на робочому місці і неформально в соціальному житті.

Третій чинник пов'язаний із *системою соціальної нерівності*, яка склалась у суспільстві, особливостями соціальної стратифікації. Ставлення людей до своєї діяльності залежить від того, наскільки справедливо вона оцінюється. Критеріями справедливості виступають відповідність фінансової винагороди вкладеним зусиллям, рівень поваги до власної професії у суспільній свідомості, можливість просуватись щаблями соціальної ієрархії опираючись на власні інтелектуальні та професійні ресурси. Вкладаючи фізичні, інтелектуальні, емоційні, психологічні та матеріальні ресурси люди сподіваються отримати відповідне визнання, а відтак більш професійно і майстерно виконувати покладені на них обов'язки. Стратифікаційний профіль, за умови його адекватної конфігурації, себто коли вищі прошарки рекрутуються за рахунок висококваліфікованих працівників, вважається раціональним і інвестування у професійну майстерність визнається як логічна і передбачувана інвестиція. Проте невідповідності між результатом та його винагородою виступає як демотиватор діяльності, формується споживачьке ставлення до своєї професії, що проявляється у формалізованому виконанні обов'язків, виникненні феномену статусної неконгруентності і відчуттях соціальної депривації.

Четвертий чинник пов'язаний із *загальною суспільною атмосферою*, станом суспільної свідомості. Якщо у країні існують можливості для покращення свого матеріального стану нормативними, соціально визнаними шляхами, люди охочіше надаватимуть перевагу удосконаленню власної професійної майстерності, шукати прийнятний шляхів для задоволення своїх потреб, як вітальних, так і духовних саме у високому професіоналізмі своєї діяльності. Атмосфера подвійних стандартів, кумівство, відчуття марності своїх зусиль, негативно впливають на становлення професіонала. Відсутність суспільних орієнтирів, розмитість норм і цінностей, своєрідний культурно-нормативний вакуум суб'єктивно обезцінюють власну ініціативу людини. Питаннями специфічного суспільного "духу", який стимулює людей до певного способу дій займався ще Макс Вебер і у своїй праці "Протестантська етика і дух капіталізму" блискуче довів значення релігійних норм та настанов саме на професіоналізацію людей, бажання присвячувати себе майстерності та кваліфікованому виконанні обраного заняття. Прочитуємо фразу М. Вебера, яка напрощуд точно характеризує сучасний стан речей: "У тих випадках, коли "виконання професійного обов'язку" не можна прямо співвіднести з вищими духовними цінностями, або навпаки, коли його суб'єктивно не відчують як безпосередній економічний примус, – сучасна людина, як правило, просто не вникає в суть цього поняття. Сьогодні прагнення до збагачення, позбавлене свого релігійно-етичного змісту, набуває... характеру нестримного азарту, часом близького до спортивного [5, с. 379].

Якщо всі соціальні чинники функціонують на належному рівні прагнення до удосконалення своєї професійної майстерності перетворюється на масове явище, а не стає виключенням лише для одиничних фанатів своєї професії, які володіючи непересічними моральним та етичними властивостями готові кинути виклик недосконалостям системи.

1. Можейко М.А. Постиндустриальное общество // Новейший философский словарь / Сост. А.А.Грицапов. – Мн.: Изд. В.М. Скакун, 1998. – 896 с.

2. Акмеология: Учебное пособие / А. Деркач, В. Зазькин. – СПб.: Питер, 2003. – 256 с.

3. Дружилов С.А. Профессионализм как реализация ресурса индивидуального развития человека // Ползуновский вестник. – Барнаул: Изд-во Алтайского гос. технич. ун-та им. И.И.Ползунова, 2004(а). – №3. – С.200-208.

4. Слостенин В.А. Профессионализм педагога: акмеологический контекст / Слостенин В.А. // Педагогическое образование и наука. – 2002. – №4. – С.4-9.

5. Вебер М. Аскетичний протестантизм і капіталістичний дух // Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика / Пер. з нім. О. Погорілий. – К.: Основи, 1988. – 534 с.